

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1971

BRNO 1972

Masse alle einzelnen Aspekte der geistigen sowie der materiellen Kultur Grossmährens vertreten wären. Die neue Installation sollte im Bewusstsein des Zuschauers die ausdrucksvollsten Werke dieses Umkreises, die tatsächlichen Schätze der Vergangenheit unserer Völker hervorheben und erhalten. Man stellte also nicht die grossmährischen Fundorte, jeden gesondert aus, sondern wir versuchten mit der Betonung, der interessantesten Funde von verschiedenen Lokalitäten ein komplexes Gesamtbild der ältesten Kultur der Vorfahren der Tschechen und Slowaken zu bringen.

Vor dem Eingang der Ausstellung war die Landkarte Europas aus dem 9. Jahrhundert und eine chronologische Übersicht der wichtigsten Ereignisse in der Geschichte Grossmährens angebracht. Im Eingangsraum stand das Modell der archäologischen Grabung in Mikulčice. Die erste Exposition, zu der man auf der linken Seite des Saales gelangte, begann zuerst mit der Erklärung aller Bedingungen und Ursachen der Entstehung der grossmährischen Kultur vom dritten Jahrhundert unserer Zeitrechnung. Erstmals in der Historie war hier der ganze Fundkomplex aus den Fürstengräbern in Stráze ausgestellt. Der weitere Teil der Exposition betraf die Keramik vom Prager Typus und Funde aus der Völkerwanderungszeit. Die zweite Exposition hat man der Kultur des awarischen Stammesverbandes gewidmet, den Zuschauer sprachen hier nicht nur Funde, sondern auch Zitate aus einigen schriftlichen Quellen an, welche wir in Form von Faksimilen ausstellten.

Der Hauptteil des Saales, der sich von den einführenden und abschliessenden Expositionen durch einen erhobenen Fussboden unterschied, enthielt die eigentliche Kultur Grossmährens, also Funde aus dem 9. Jahrhundert. Als Übergang zu diesem Hauptteil der Ausstellung ist die dritte Exposition, den Anfängen der slawischen Burgwälle und ihrer Entwicklung im vorgrossmährischen Zeitabschnitt gewidmet. Der Zuschauer wurde hier mit den sozial-ökonomischen Bedingungen der Entstehung der Burgwälle und der grossmährischen Staatsorganisation überhaupt, bekannt gemacht. Die vierte Exposition setzte mit der Andeutung des Standes der Produktionskräfte fort, deren Niveau die Hauptvoraussetzung für die weitere Entwicklung der Gesellschaft war. Diese Thematik, unterstützt durch das Modell von Eisenverhüttungsöfen in Želechovice und Töpferöfen in Nitra-Lupka nahm den ganzen übrigen Teil der linken Saalseite ein. Mit der vierten Exposition hängen auch Funde zusammen, welche das Niveau der üblichen Handwerkerarbeiten im altmährischen Milieu dokumentieren. Es handelt sich um sehr attraktive Funde von Holzerzeugnissen, welche im alten Flussbett der Morava gefunden wurden — Schiffe, Eimer, Fischreusen usw., die wir in der Mitte des Ausstellungsraumes anbrachten.

Den frontalen Teil des Saales behielten wir für Schöpfungen des grossmährischen Kunsthandwerkes, Zierate, Schmuck vor. In einer kleineren Vitrine, die aus dem Fussboden hervortrat, wurden Belege der Goldschmiedekunst präsentiert. Die rechte Wand des Saales wurde den Überbauerscheinungen der grossmährischen Gesellschaft, dem Heereswesen, der Ideologie der herrschenden Schicht, dem Schrifttum, der politischen Stellung und den kulturellen Beziehungen Grossmährens mit den umliegenden Ländern gewidmet. Die letzte zehnte Exposition enthielt Funde aus der Zeit nach dem Fall Grossmährens. So endet zur Zeit der Anfänge des Böhmisches Staates die Entwicklung, welche im Raume der ČSSR im dritten Jahrhundert unserer Zeitrechnung begann.

Der Hauptarchitekt der Ausstellung Akad. Arch. Bohumil Ullrich lud zur Zusammenarbeit eine Reihe weiterer bildender Künstler ein. Das Ergebnis war nach der übereinstimmenden Meinung der meisten Besucher eine sehr gelungene architektonisch-künstlerische Lösung der gesamten Ausstellung.

Die Ausstellung erweckte in Leningrad grosses Interesse. Während der Zeit ihrer Dauer vom 5. 11. bis 5. 12. 1971 besuchten sie fast 18000 Besucher aus allen Teilen der UdSSSR sowie fremde Touristen. Eine grosse wissenschaftliche Bedeutung hatte die Zusammenkunft von Archäologen auf der Ausstellung, verbunden mit einer Diskussion über die Bedeutung Grossmährens, an der sich am 16. 11. 1971 fast alle Leningrader Slawisten, an der Spitze mit P. N. Treťakov, korrespondierendes Mitglied der AW UdSSSR und M. K. Karger, DrSc., beteiligten.

Nach der Demontage in Leningrad wurde die Ausstellung zu Beginn des Jahres 1972 nach Moskau und später auch nach Kyjev übertragen.

POZNÁMKY K PRÁCI S ROSTLINNÝMI ZBYTKY PŘI ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU

EMANUEL OPRAVIL, Geografický ústav ČSAV, Opava

Metodické pokyny k tomu, jak zacházet s rostlinnými zbytky nalézányými při archeologických výzkumech, byly nejdoudu zveřejněny (Dohnal 1959, Opravil 1961, 1965). Přesto se ale mnozí archeologové opět vyptávají, jak zacházet s materiálem rostlinného původu a opět k analýze zasílají nevhodně ošetřené zásilky. Proto v rámci spolupráce pokládám za vhodné zveřejnit na tomto místě pro osvěžení a doplnění metodiky zacházení se zbytky rostlinného původu několik stručných pokynů. Jedná se vlastně u nalezených rostlinných zbytků o zajištění optimálních podmínek pro jejich

určení. Nevhodným zacházením dochází k znesnadnění určení materiálu, případně částečnému poškození. Například k jisté formě zničení anatomických struktur může dojít při petrifikaci dřev; takto konzervovaná dřeva se jen velmi obtížně určují. Často bývá jednoznačné určení zcela nemožné.

1. Nezuhelnatělé dřevo

Nezuhelnatělé dřevo se uchovává zřídka. Optimální podmínky pro jeho uložení a konzervaci jsou v rašelinách, kde ve vodním prostředí, za nepřístupu vzduchu, nastávají jen pozvolné chemické změny buněčných blán — anatomické struktury se zachovávají téměř beze změn. Archeologické objekty v rašelinových ložiscích jsou u nás ovšem výjimečným zjevem. S podobnou situací se však setkáváme ve vrstvách uloženin, které se vlivem změn v hydrologickém režimu kraje dostaly trvale pod úroveň hladiny spodní vody. Díky vysoké hladině spodní vody v údolní nivě se nám uchovalo značné množství dřev ze sídlišť v těchto polohách (ojedinělé nálezy neolitických a eneolitických studní v Mohelnici, monoxyls z různých období, rozsáhlé nálezové komplexy z doby hradištní v Mikulčicích, na Pohansku, u Dolních Věstonic atd.). Dřevo z takových nálezů bývá většinou velmi dobře zachované, změkklé a bohatě nasycené vodou. Jakýkoliv úbytek vody se projevuje destrukcí anatomické struktury, a proto základním předpokladem jejich úspěšného paleobotanického určení je zabránění vypařování vody. Jestliže je potřeba určit dřeva amorfních tvarů, která nebudou uložena jako dokladový materiál vcelku, pak postačí vyříznutí malých špalíků 2–5 cm velkých, které uložíme do nádoby s konzervační kapalinou¹ nebo po vykoupání v takovém roztoku je vlhké neprodušně uzavřeme do sáčků z polyetylenové fólie apod. U předmětů, které budou nějakým způsobem petrifikovány, aby byl zachován jejich tvar (dřevěné misky, lžíce, různé kolíky apod.), je nutno nejdříve provést paleobotanické určení. To znamená, že je rovněž nakonzervujeme proti plísním a uzavřeme do fólie, aby nevysychaly. U větších kusů odebereme malý vzorek k určení a můžeme je nechat ihned petrifikovat. Archeologové na tuto skutečnost málo dbají — často předkládají k analýze celý petrifikovaný předmět, s nímž jakákoliv další operace je již nemožná nebo velmi ztížená.

Zřídka se zachovává nezuhelnatělé dřevo i mimo dosah stále hladiny spodní vody, v půdách dostatečně vlhkých. Bývají to zpravidla větší kusy — trámy, klády, kůly, které se rozkládají pomaleji než drobné dřevěné předměty nebo malé zlomky (např. výdřeva pohřebních komor). Jedná se o trouchnivé dřevo, většinou z mladších objektů. I u těchto je vhodná konzervace proti plísním a uchování ve vlhku, ačkoliv u některých trouchnivých dřev nedochází po vyschnutí k větším objemovým změnám a destrukci vnitřní struktury jako u zmíněných nálezů ze zvodněných horizontů.

2. Nezuhelnatělé dřevo petrifikované zplodinami oxidace kovů

V provzdušněných vrstvách dochází vesměs k rychlému rozkladu dřevní hmoty a z nezuhelnatělého dřeva se někdy zachovávají jen nepatrné zbytky v blízkosti kovových předmětů. Bývají to obvykle části dřev z pochev mečů, neboť díky produktům oxidace kovů bývá jimi inkrustována často celá pochva. Malé kousky takto petrifikovaných dřev se naleznou i v tulejích seker nebo šipek kopí. Všechna tato dřeva možno vyschlá předložit k analýze, ovšem bez petrifikace umělými hmotami a bez případného působení odrezovači apod.

3. Zuhelnatělé dřevo

Klasickým objektem archeobotaniky jsou uhlíky — různé velké zlomky zuhelnatělého dřeva, pocházející z ohnišť, hrnčířských a železářských pecí, dehtáren a nebo z požárů celých objektů a sídlišť. Zlomky zuhelnatělého dřeva se odebírají přímo z vrstvy, hlavně tam, kde převládají větší kousky. Mnohdy jsou ale ve výplni objektu roztroušené drobné úlomky, které je možno vyplavit vodou. Vhodnější je vyplavování menších vzorků ve větším kelíku s vodou, ve které necháme hlínu pozvolna rozptýlit a bez velkého míchání sléváme při hladině plovoucí zuhelnatělé zlomky přes síto. Takto vyplavené uhlíky dáme pozvolna schnout; jakékoliv omývání prudkým proudem vody z hadice je nežádoucí, zvláště u rozpadavých uhlíků.²

Zuhelnatělé zlomky dřev — malé i velké uhlíky — ukládáme do krabiček vystlaných buničitou vatou. Při větším množství střídáme v jednom vzorku vrstvu vaty s vrstvičkou rozprostřených uhlíků. Zásadně je chybné balení uhlíků ve velkých množstvích do sáčků nebo volné sypání do krabic: při dalším transportu se takto volně uložené uhlíky rozpadají.

4. Ostatní vegetativní orgány, listy dřevin i bylin, lodyhy a stébla; květní orgány

Zuhelnatělé rostlinné stonky, mnohdy se zbytky listů a květů (nejčastěji to bývá zuhelnatělá sláma a seno), ukládáme do krabiček tak, aby se nemohly volně pohybovat. Bývá to zpravidla velmi křehký materiál. Rovněž inkrustované zbytky tzv. „řezanky“ se před paleobotanickým zpracováním nepetrifikují. Zvláště silnější vrstvy řezanky je možno úspěšně prozkoumat jen bez petrifikační konzervace. V takových případech je namísto dohoda archeologa s paleobotanikem, do jaké míry se provede očištění a preparace inkrustovaných rostlinných zbytků, nutné pro určení jednotlivých druhů. Nezuhelnatělé zbytky, často zrašelinělé, se nejčastěji vyskytují ve středověkých objektech. Nakládáme s nimi podobně jako s nezuhelnatělými dřevy: konzervace proti plísním a za-

bránit vysychání! Podobný materiál se nachází i v aluviálních sedimentech, např. vrstvy listů. Do této kategorie můžeme přiřadit též nálezy houžví, provazů, šňůr (lýkové, lněné) a textil.

5. Semena, plody

Zuhelnatělá semena a plody získáváme obdobně jako zuhelnatělé dříví. Jejich vyplavování je však vhodné svěřit paleobotanické laboratoři a odbornému doзору. Zuhelnatělá semena a plody se vyskytují na nejrozinanitějších místech. Často jsem ze vzorků hlíny se zuhelnatělými zbytky dřeva vyplavil též zuhelnatělá semena, jejichž objev byl milým překvapením, ačkoliv se v objektu vůbec nepředpokládaly. Doporučuji archeologům, aby čas od času kontrolovali obsah i zdánlivě archeologicky sterilních vrstev, neboť v nich mohou být rozptýlena zuhelnatělá semena plevelů, která ujdou pozornosti. Postačí rozplavení menšího vzorku hlíny v nádobě s vodou — po ustátí vyplavou zuhelnatělá i nezuhelnatělá semena na hladinu.

S nezuhelnatělými semeny a plody se nejvíce setkáváme v aluviálních sedimentech a ve výplních odpadních jam a ve studních. K jejich získání odebíráme pokud možno celé vrstvy výplně; zajištěné proti vysychání předáváme k dalšímu zpracování do paleobotanické laboratoře (uzavřené v pytlích ze silnější fólie, v kanistrech apod.).

Závěrem připojuji několik upozornění k ošetření materiálu pro speciální analýzy: dřevo, semena aj. určené k radiokarbonovému datování nesmějí být znečištěny recentními organickými látkami (např. konzervačními). Pokud byly oplachovány vodou, pak zásadně čistou vodou. Výřezy z kůlů pro dendrochronologické analýzy se nakonzervují proti plísni a zabezpečí proti vysychání. Jakékoliv ztráty odpařováním způsobují ve dřevě irreverzibilní změny, deformace letokruhů, které se již neopraví opětovným máčením ve vodě.

Poznámky:

¹ Nejobvyklejší konzervační kapalinou je 4–6 procentní roztok formaldehydu.

² Plavení v jiných kapalinách není žádoucí (např. chlorid uhličitý), protože by se tak vzorky znehodnotily pro případnou radiokarbonovou analýzu.

Literatura:

Dohnal Z., 1959, Jak zacházet s rostlinnými zbytky z archeologických výzkumů. AR 11, 570–574.

Opravil E., 1961, Archeologické výzkumy a botanika. SPFFUB E 6, 127–134.

Opravil E., K botanickému výzkumu středověkých objektů. Zprávy Čs. spol. archeol. 7, 24.

PAMĚTNÍ KONFERENCE U PŘÍLEŽITOSTI ČTYŘSTÉHO VÝROČÍ ÚMRTÍ BISKUPA JANA BLAHOŠLAVA

BOHUSLAV KLÍMA, AÚ ČSAV Brno

Archeologický ústav ČSAV v Brně uspořádal 21. 9. 1971 ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Přerově pamětní konferenci u příležitosti čtyřstého výročí úmrtí biskupa moravských Bratří, Jana Blahoslava (1523–1571), který ve své Gramatice české z r. 1571 zanechal prvou zprávu o objevech mamutích kostí v Předmostí. V rámci slavnostní části konference odhalil předseda Městského národního výboru v Přerově L. Jambor pamětní desku, zasazenou do vápencového balvanu v někdejší Chromečkově zahradě. Účastníci konference, mezi nimi i osm badatelů zahraničních, si prohlédli novou expozici pravěkých sbírek Vlastivědného ústavu v Přerově a menší zjišťovací výzkum Archeologického ústavu ČSAV v Brně ve východní stěně pod hřbitovní zdí. V pracovní části konference přednesli odborníci z jednotlivých oblastí věd referáty, osvětlující pohled na naleziště v Předmostí z pozice současného stavu výzkumu (B. Klíma: Dnešní pohled na výzkum a význam paleolitické stаницe v Předmostí; E. Vlček: Antropologie paleolitické populace z Předmostí; J. Macoun: Geologická stavba lokality v Předmostí; M. Stloukal: Antropologie Slovanů z Předmostí; J. Malina: Některé výsledky petrograficko-archeologického výzkumu ve vztahu k Předmostí; W. Chmielewski: Stanowisko Zwierzyniec v Krakově, proba nowej interpretacji). Protože pamětní konference představovala i významnou akci v činnosti ústavu, otiskujeme v „Přehledu výzkumů“ nejdůležitější přednesené referáty.

Gedenkkonferenz anlässlich der vierhundertsten Wiederkehr des Todestages des Bischofes Jan Blahoslav. Das Archäologische Institut der ČSAV in Brno veranstaltete am 21. 9. 1971 in Zusammenarbeit mit dem Heimatkundlichen Institut in Přerov eine Gedenkkonferenz anlässlich der vierhundertsten Wiederkehr des Todestages des Bischofes der Mährischen Brüder Jan Blahoslav (1523 bis 1571), welcher in seiner Böhmisches Grammatik aus dem Jahre 1571 die erste Nachricht von Mamutknochen-Entdeckungen in Předmostí hinterliess. Im Rahmen des feierlichen Konferenzteiles enthüllt der Vorsitzende des Städtischen Nationalausschusses in Přerov L. Jambor eine Ge-

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1971

Vydává: Archeologický ústav ČSAV v Brně, sady Osvobození 17/19

Odpovědný redaktor: Akademik Josef Poulík

Redaktoři: Dr. A. Medunová, dr. J. Meduna, dr. J. Říhovský

Překlady: Dr. R. Tichý, E. Tichá

Kresby: Doc. dr. B. Klíma, M. Bálek, S. Janák, A. Životská

Na titulní obálce: Nádobka z eneolitického sídliště v Brně-Lískovci

Tiskem: Grafia, n. p., Brno, provozovna 04, Gottwaldova 21

Vydáno jako rukopis — 450 kusů — neprodejné